

ANTİK YUNAN VE ALEVİ EZOTERİZMLERİNE BAĞLI MÜZİK KÜLTÜRLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ A COMPARATIVE ANALYSIS OF MUSIC CULTURES BASED ON ANTIQUAE GREEK AND ALEVI ESOTERICISMS

Banu Mustan DÖNMEZ¹

Muhammed Ali'ye ikrar verdinse
Gördüğün ört görmediğin söyleme
Sıdk ile imanda karar kıldınsa
Gördüğün ört görmediğin söyleme
(Genç Abdal, 19. Yy.)

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Alevilikteki müzik algısını genelde dünya ezoterizm mirası, özelde ise Antik Yunan ezoterizm mirası ile karşılaştırarak çok boyutlu olarak ele almaktır. Bu anlamda, öncelikle ezoterizmin tanımı ve anlamı üzerinde durularak dünya kültür tarihi içerisindeki yeri ele alınmıştır. Böylelikle çalışmanın ilerleyen aşamalarında, ezoterik yapılanma içerisinde müziğin yerini daha iyi tartışabilmek hedeflenmiştir.

Öncelikle ezoterik doktrinlerin ortak özellikleri üzerinde durulduktan sonra, Antik Yunan ve Alevi ezoterizmi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır: Yunan ezoterizminin bir kültürü ve mitolojikleşmiş yüce kahramanı olarak uluslararası sanat müziği tarihi içerisinde özellikle operalarda ve diğer çalgısal eserlerde de sıklıkla işlenmiş olan ve Pisagoras'ın ilmini kendisinden aldığı düşünülen Orfeus'un ve Alevi ezoterizminin müzik algısı ve uygulamalarının ortak noktaları, bir karşılaştırma yöntemiyle kültürel bağlamda analiz edilmiştir. Bu karşılaştırmaya duyulan gereksinim, Orfik (Orfeuşçu) müzik/Orfik dünya algısı ve uygulamalarının Alevilik ve ozanlık kültürüyle olan inanılmaz benzerliklerini gösterme amacından kaynaklanmaktadır. Öneriler kısmında ise, Alevi cenaze erkânı içerisinde semah dönülmesi gerekliliğinin ezoterik nedenleri detaylandırılarak açıklanmıştır.

Son alt başlıktaki "mini sözlük"te ise gerek Yunan ve gerek Alevi kültürüne özgü ezoterik ve müziksel terimlerin açıklamalarına yer verilmiştir: Ozanlık, tasavvuf, insan-ı kâmil, Orfeus, müzik, esrime, sayı mistisizmi, Pisagoras, Kuran-ı natık, telli

Makale geliş tarihi: 03.02.2017 • Makale kabul tarihi: 25.05.2017

1 Doç, Dr., İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tarsarım Fakültesi, Müzik Bölümü.

Kur'an, kelim, nefes, ayet, aşk-ateş-yanma metaforları gibi kavramlar, mini sözlük kavramlarından bazılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan Ezoterizmi, Alevi Ezoterizmi, Ezoterik/Dinsel Müzik, Ozanlık Geleneği, Orfizim (Orfeusçuluk).

ABSTRACT

The aim of this study is to address the perception of music in Alevism in a multi-dimensional way by comparing it with the world's heritage of esotericism in general and with the heritage of ancient Greek esotericism in particular. In this sense, esotericism in the world cultural history was firstly contextualized by focusing on its definition and meaning in order to be able to discuss the place of music in the esoteric structure better in the later stages of the study.

Following the discussion of the common features of the esoteric doctrines, Ancient Greek and Alevi esotericisms were analyzed comparatively: The common grounds of music perception and practices of Alevi esotericism and Orpheus whose knowledge is believed to have been acquired by Pythagoras and who has often been covered as a cult and mythologized supreme hero of the Greek esotericism in international art music history, especially in operas and other instrumental works were analyzed in a cultural context by a comparison method. The drive behind this comparison is the purpose of demonstrating the in-

credible resemblance of the Orphic music/Orphic world perception and practices with Alevism and the culture of minstrelsy. Recommendations section elaborates on the esoteric causes of the necessity of performing "semah" ritual (a religious dance) in Alevi funerals by the important figures of Alevi community.

The "mini dictionary" under the last subheading includes the explanations of esoteric and musical terms pertaining to both Greek and Alevi cultures: Such concepts as minstrelsy, mysticism, "insan-ı kâmil" (perfect human being), Orpheus, music, "esrime" (trance), numerical mysticism, Pythagoras, "Kuran-ı natık" (Speaking Koran), telli "Kur'an" (saz - a traditional Turkish string instrument), "kelam" (sacred word), "nefes" (breath), "ayet" (sacred verse) and metaphors of love-fire-burning are only some of those that can be found in the mini dictionary.

Keywords: Ancient Greek Esotericism, Alevi Esotericism, Esoteric/Sacred Music, Minstrelsy Tradition, Orphism.

Tanımda da görüldüğü gibi, Bâtınlık sözcüğünün İslami coğrafya içerisinde “sapıklık” olarak algılanması, oldukça düşündürücüdür. Özellikle Ortodoks İslami âlimler tarafından bu kavram, sapıklık ve küfür olarak adlandırılmaktadır: Gazali, “Bâtınlığın İç Yüzü” adlı kitabında, Bâtınilerin niçin “sapık” ve “kâfir” (küfür eden) oldukları konusunda yaptığı geniş izahatlar, bu durumun güzel bir örneğidir (Gazali, 1993:91-96). Üstelik bu kitabın çevirisinin, Türk Diyanet Vakfı tarafından yayımlanması da dikkat çekicidir. Gösterilen kaynakçalarda da görüldüğü gibi İslami coğrafyadaki Bâtınlık sözcüğünün karşılığı ezoterizmdir ve ezoterizm kavramı, Bâtınlık kavramına göre daha geniş ve evrensel bir yayılıma sahiptir. Ezoterizm kavramı, daha kapsayıcı, genelleyici, evrensel ve birleştirici olduğu için, bu çalışmada Bâtınlık sözcüğünün yerine kullanılacaktır. Bu nedenle şimdi, ezoterizmin ve ezoterik inanışların ortak paydalarının neler olduğunu aşağıda ana hatlarıyla ele alacağız.

Öncelikle şu bilinmelidir ki ezoterik oluşumlar, tüm dünyada ortak bir adla adlandırılmamaktadır. Ezoterizmi farklı kültürel yapılanmalar ya da toplumsal örgütlenmeler içerisinde görebilmek mümkündür. Uygur Kolonilerinden Mısır’daki Hermetik inanışlara, Antik Yunan Orfizminden semavi dinler içerisindeki farklı örgütlenme, topluluk ve mezheplere kadar birçok ezoterik topluluk bulunmaktadır ve bunların tarihlendiği dönemler ve buldukları bölgeler

birbirlerinden farklıdır. Dolayısıyla kültürel anlamda tüm dünyada heterojen bir yapıya sahip olan ezoterik yapılanmaların tümünü ezoterizm olarak adlandırmamızı sağlayan ortak paydaların burada verilmesi gerekir. Bunları şu biçimde sıralayalım:

1. Ezoterik teoloji, semavi dinlere ait olan Şerri teoloji ile birbirine terstir. Ezoterik teoloji, Tanrı’nın evrenin içinde olduğu, semavi teoloji ise Tanrı’nın evrenin dışında olduğu ilkesine dayanır. Tanrı evrenin içinde olduğunda yaratan ve yaratılan birbiriyle özdeş, Tanrı evrenin dışında olduğunda ise yaratan ve yaratılan birbirinden ayrı varsayılmış olur. Tanrı ve evrenin, dolayısıyla yaratan ve yaratılanın birbirinden ayrı kabul edilmesi, bir anlamda özel mülkiyetin ve bu mülkiyete ait toplumsal sınıf sisteminin, özellikle ilkin Yahudiliğe ait Eski Ahit sistemiyle kurumsallaştırılmasının bir sonucudur. Böylelikle yaratılandan ayrı olarak kabul edilen ve yaratılanın (kul) içine saldırdığı korku ile (kulluk bilinci) yaratılanın/tanrısal erkin sesi olan soylular ve din adamları, din vasıtasıyla yaratılanları (alt sosyal sınıfı) hegemonyaları altına alarak yönetmekte, bunun karşılığında ise yoksul ve sömürülmüş halka cennet vaat etmektedir.

2. Dolayısıyla ezoterik teolojinin önerdiği sevgi felsefesi, Şerri teolojinin dikte ettirdiği ise korku felsefesidir. Bu anlamda korku ve sevgi fikri, doğası gereği yan yana duramaz, korkunun olduğu yerde sevgi, sevginin olduğu yerde korku olamaz.

3. Ezoterik dünya görüşü, semavi dünya görüşlerinin ve önerdiği özel mülkiyetin tam tersine ataerkine dayanmaktan öte, anaerkine dayanmaktadır. Gerek Antik Yunan gerek ise Yakın Doğu, İran ve Mezopotamya'ya ait Dionysos, Eleusis, İsis, Mithras, Orfizm mysterlerinin (gizemler) hepsi anaerkine ve ana tanrıçalara aittir (Burkert, 1999:59-94). Buna bir örnek de Mısır'da ezoterik eğitim almış bir filozof olan Platon'un ideal devletinden verebiliriz. Platon, "Devlet" isimli eserinde, binlerce yıl öncesinden komünizmi haber vermektedir: Filozof, ideal devletinde özel mülkiyeti kaldırdığından, tüm çocuklar ana-babaları yaşındaki insanların hepsini ebeveyn bilir ve onlara ana-baba derler ve kimin biyolojik ana-babaları olduğu bilinmez ve önemsenmez. Böylelikle çocukları ve malları ortak olan bu ideal devletin acıları ve sevinçleri de ortak olur ve aralarında çıkar birliği oluştuğu için, bencillikten uzak dururlar (Platon, 1992:150-152).

4. Ezoterizmin öğretisel bağlamda felsefedeki izdüşümü panteizm, Hıristiyanlıktaki izdüşümü Esennilik, İslam'daki izdüşümü sufilik, Yahudilikteki izdüşümü ise Masonluk ve Kabala mistisizmidir (Gener, 2002:9).

5. Gnostik düşünce, ezoterik mirasın bir devamıdır: "Daha çok Hıristiyanlığın ilk asırlarında görülen çeşitli dini akımlar için kullanılan bir terimdir. Yunancada gnosis bilgi, gnostikos ise bilgi sahibi anlamına gelir" (Can, 2015:355).

"Klasik Grekçede gnosis ve gignosko terimleri yalnızca duyuşsal algılamanın (aisthe-sis) veya gerçekliği kesin olmayan düşünce-nin (doxa) tersine, 'eşyanın mahiyeti'nin (ta onta) gerçek bilgisine işaret eder... Gnostik sözcüğünde söz konusu terim derin bir değişime uğrar. Artık Gnosis, Tanrı'nın bir hediyesi olan ve içerisinde onu elde edeni kurtarabilecek gücü taşıyan meta-rasyonel bir bilginin formuna işaret etmenin aracı olarak da kullanılmaktadır...Gnostik metinlerde terim kişinin kendi doğru gerçekliğinin farkına varması demek olan epignosis ile aynı anlama gelir: Bu meydana getiren ve O'nun kaynağı olan ontolojik özdür. Delphic'in "kendini tanı"sını açıklamasından ve Platon'un O'nu yorumlamasından, Sokrates'in ağzına koymasından başka bir şeymiş gibi görünmektedir" (Floramio, 2005:98-99).

6. Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi "kendini tanı" Sokratik buyruğunun özü, gnostik kavrayışla ilişkilidir. Bu kavrayış, aynı zamanda insan-ı kamile götüren bilgelik bilgisinin kavrayışıdır: "Bu bilgi daha çok marifet diye anılıp ilmi bilgiden ayrılır. Buna arifane bilgi, dini sırların yüce bilgisi veya gizli ve vahy-ü ilham edilmiş bilgi demek daha isabetli olur. Çünkü bu şahsi ve mistik bir bilgi olup seçkin ve mistik tabiatlı insanlara mahsustur yahut tabiatüstüdür. Gnostik de Arif kimse demektir" (Bolay, 1990:103-104). Dolayısıyla bu kavrayışın gerçekleşmesi, özü itibariyle hiç de kolay görünmemektedir.

7. Ezoterizm, bir gizemler öğretisidir, talibi inisiye ederek (yola sokarak) basamak basamak ilerletmekteki amaç, "insan-ı kamil"e ulaştırmaktır (Gener:2012). "İnsan-ı kamil" (Nietzsche'de üstün insan; Budizm'de Nirvana'ya/saf bilinç haline ulaşmış insan), Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir.

8. Tüm ezoterik öğretilerde, inisiye edilerek yola sokulan talipler, bu yolun dışında olanlardan "sır" saklarlar. "Gizli öğretilerde, sırlar sadece bu dine kabul edilene (initatio=erginleme) aktarılır. Bu yüzden üyelerine sırdaş anlamındaki Yunanca kelimedenden türeterek mystes denir" (Can, 2015:354). Mistik ya da mistisizm sözcüğü, bu köke dayanmaktadır. Antik Yunan'da düşünürler bazında Orfeusçuluk, Pisagorculuk, Plâtonculuk; dinler bazında Elesiusçuluk, Dionysosçuluk, Kibelecilik gibi inanışlar içerisinde gizemcilik mevcuttur.

9. Ezoterizmde südur (varlığın "bir" den fıskırması), yaratan-yaratılan özdeşliği, ruh göçü (reenkarnasyon/don değiştirme), sonsuz hayat (ruhun ölümsüzlüğü), devriye (çağdaş adıyla evrim), ruh-madde düalizmi ve sayı mistisizmi gibi ilkeler bulunmaktadır (Gener, 2002:12-13).

10. Ezoterik doktrinlerin çoğuna, karalama ve el çektirme stratejisinin bir devamı olarak orgia "sefahat, aşırı düşkünlük" (Redhouse, 2003:681) karalaması atfedilmektedir (Adorjan, 2004:123-135). Bu karalamaların mirası semavi dinler öncesinden bugüne kalmıştır: "Gizemler bağlamında

geniş bir dolaşıma sahip 'tören' karşılığı bir başka genel sözcük de 'orgia'dır. Gerek 'telai' (ermek, erginlenmek), gerekse 'orgia', gizlilik koşulu eklenmek suretiyle bu bağlamda daha özel bir durum alırlar (Burkert, 1999:25-26).

11. İlk olarak Yakın Doğu'da, Yahudilere ait olan Eski Ahit'le kurumsallaştırılan ve Hıristiyanlık ve İslamiyet silsileleriyle bugüne gelen Semavi doktrinlerin hepsi, tüm insanlığın kolektif hafızasının bir sonucu olan hakikat mirasını öldürmekte ve özel mülkiyetin yol açtığı sınıf savaşımında dinleri temsil eden yönetici erk, üst noktaya çıkabilmeyi hedeflemektedir. Bunun içindir ki M.Ö. 4. yy.'da kurulan ezoterizmin beşiği İskenderiye Kütüphanesi, ilkin Hıristiyan Bizanslılardan başlayarak ve son olarak da M.S. 7. yy.'da Müslümanlar tarafından (Hz. Ömer) olmak üzere tüm semaviler tarafından, düzenli aralıklarla yakılıp yok edilmişlerdir. Semavi dinler, gücünü erkek egemenlikten, özel mülkiyetten ve yobazlıktan almıştır. Günümüzde bu olguyla savaşıyor, geçmişin hafızasını taşıyan ve ahmaklaştırılmamak için direnen bir avuç ezoterik kalmıştır.

12. Tüm dinlerde ve özellikle de ezoterik dinlerde müzik, günümüzde olduğu gibi eğlenceye değil, hakikati bildirmeye, unutturmamaya ve kuşaktan kuşağa taşımaya yönelik bir gereçtir. Müziğe kutsallığını veren de bu yaklaşımdır. Müziğe bu minval özelinde yaklaşıldığı zaman, yalnızca ozanlık geleneğinin özü değil, dinsel müziklerin, tragedya oyunlarının, İlyada

ve Odyseia gibi uzun destanların, Uzak Doğu'daki mitolojik algılara ilişkin tüm müzik ve dansların anlatılması esnasında müziğin işlevi anlaşılmış olur.

Ozanlık, yalnızca Anadolu kültürüne özgü değildir: Ozan, âşık ya da şair, aralarında nüans farkı olmakla birlikte hemen hemen birbirine yakın anlamlar içermektedir. Eğer şair, kadim kültürlerin bir devamı olarak eline bir çalgı alarak şiirlerini dörtlük/beyit ve hece uyumuyla okuduğu takdirde ozan (âşık) olur. Eline çalgısını alsın almasın, müzik yapsın-yapmasın, eserleri müzikleştirilen tüm tragedya, komedy ve destan şairlerine ozan demek de mümkündür. Bu bağlamda Homeros, Heseidos, Aristophenes, Aiskhylos, Sophokles, Euripides, Antik Yunan'ın belli başlı şairleridir ve oyunları bugüne gelmiş ve müzik ve koro eşliğinde amfi tiyatrolarda oynanmıştır. Bu tragedya oyunlarının en büyük özelliği ise, hakikati aramalarıdır.

II. GENEL HATLARIYLA 'ANTİK YUNAN EZOTERİZMİ' İÇERİSİNDE MÜZİK ALGISI: MÜZLER-ORFEUS-PİSAGOR

Yunan ezoterizminin müziğe yansımış halini anlamak için Müzler, Orfeus ve Pythagoras zinciri üzerinde duralım. Tüm Avrupa kültürünün ve Yunanistan'ın düşünsel bağlamdaki kökünü, Antik Yunan mitolojisi oluşturmaktadır ve Antik Yunan mitolojisi, gücünü kendi ezoterizminden almaktadır. Antik Yunan ezoterizmi, kendi merkezi olan Batının ve kendisine sürekli seferler

düzenleyen Doğunun kültürel mirasının bir sentezidir. Pagan bir inanışlar bütünü olan Yunan mitolojisi, Yunanlının ilk felsefi, ilk tarihi ve ilk dinidir. Bu çok Tanrılı yapıda, var olan her Tanrının ve oluşan her olayın, hakikati betimleyen güçlü sembolik anlamları bulunmaktadır.

Yunan mitolojisinde müzik ise, dinden, felsefeden, matematikten, beden eğitiminden, politika ve tüm diğer entelektüel alanlardan bağımsız olmayan holistik bir biçimde algılanmaktadır. Ancak burada, mitolojideki müzikle ilgili tüm kahramanların ele alınması, bu çalışmanın sınırlılığını aşar. Antik Yunan'daki ezoterizm-müzik ilişkisini anlatabilmek adına, müziği sembolize eden ilham Tanrıçaları "Dokuz Müzler", bir başkahraman olan "Orfeus" ve büyük inişiye olarak adlandırılan filozof Pisagor'da müziğin anlamına ilişkin genel yaklaşımdan söz edelim.

i. Dokuz Müz: Sözlü kültürün "unuturmama/bellekte tutma" adına oluşturduğu stratejilerden en önemlisi manzum kullanımı ve müziktir (Ong, 2003:49-50). Müziğin eğlenme ve hoşça vakit geçirme işlevi, günümüze ait bir algı olup, kadim dönemlerde bu böyle olmamıştır. Bunun böyle olmadığını anlamak için her şeyden önce müzik sözcüğünün etimolojik kökenini çözümlemek yeterlidir. Hem müzlerin annesi olan Tanrıça Mynemosine'nin bellek Tanrıçası olması (Erhat, 2008:207) hem de "Mnemonic" sözcüğünün geldiği mitolojik kök itibarıyla "sözcük, tümce, şiir vb.'nin anımsanmasına yardımcı" (Oxford Dict,

2004:754), eş deyişle anımsatıcı anlamına gelmesi durumu, müziğin temel çıkış nedeninin yalnızca estetik bir gereksinimle değil, kültürel bir gereksinimle de ilgili olduğunun en güzel kanıtıdır.

Müzler, Antik Yunan'a ait dokuz ilham perisidir. Bugün kullandığımız ve müzlere özgü olan anlamına gelen müzik (music) sözcüğünün etimolojik kökenini bu Tanrıçalar oluşturur:

'Musa' sözcüğü, birincil olarak günümüzde oluşturulmuş olan müzelerle ilintilidir, 'müze' sözcüğünün etimolojik kökeni, Musalar mitinden kaynaklanır; çünkü müzeler, tarihsel ve toplumsal belleği akılda tutma/unutmama işlevine sahiptir. 'Mousa' ya da 'musa', bugün kullandığımız 'müzik' sözcüğünün etimolojik kökenini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle müzik sözcüğü, Yunan Mitolojisindeki dokuz ilham perisi olan 'Mousalar'dan türemiştir (Mustan Dönmez; Kılınçer, 2011a:103).

Müziğin bir diğer özelliği, ruha ilişkin bir etkinlik olmasıdır: Müzik ruhun gıdasıdır ata sözü de müziğin ruhla kurulmuş olan ezoterik bağlantısından ileri gelmektedir. Bu özellik, Antik Yunan ilham tanrıçalarına atfedilen ruhla oluşturulmuş sıkı ilişkiden ileri gelir. Şimdi bu ilişki üzerinde duralım: "Ruhun ağızdan kuş olarak uç-

tuğu düşüncesi, çok eskiden beri var olan bir inançtır. Ruhların göğe yükselişlerinde onlara yol gösterenlerin Müzler olduğuna inanılmıştır. Müzlerin mezar tanrıçaları oldukları ve ölümler için şarkı söyledikleri çok eski bir inanca dayanmaktadır, Odysseia'da Akhilleus'un ölüsü yanında şarkılar söyleyen Müzlerden bahsedilir" (Tülek, 1998:9). Buradaki kuş metaforu sesle, müzik ise Yunan'ın ulus çalgısı olan lir ile ilgilidir. Müzik sesi (lir), kuş sesi ve ruhun buradaki ortak paydası göğe yükselmesidir ve zaten gökyüzünde, gezegenlerin ve galaksilerin dönmesinden oluşan kendine özgü bir ses, dans ve ritim bulunmaktadır. Böylelikle Müzler, ruhu gökyüzünün bir katından diğerine çıkarırken ihtiraslarından arındırarak göğe yükseltirler. Ruhun ihtiraslarından arınması, bir ceset olan bedeni terk ederek göğe yükselerek bedenden ayrılmasıyla olmaktadır. Bu nedenle Müzlerin aslında mezar tanrıçaları oldukları ve ölümler için şarkı söylediklerine de inanılmaktadır. Dokuz Müzlerin resmi, şekil 2'deki gibi mermer lahitlerin (mezar taşı) üzerindedir. Bu düşünce, Aristoteles'in sanat anlayışına kadar yansiyacak ve filozof, "Poetika" (Şiir Sanatı) adlı eserinde içerisinde müzik de olan tüm tragedya sanatlarının görevinin, sağladığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından arındırma işlevi olduğunu savunacaktır.

Şekil 2. Müzler: İ.Ö. 2. yy'daki bir mermer lahit, Louvre Müzesi (<http://musesax.com/muses/> 26.11.2016)

Bir de yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi müzlerin dişi olması, müziğe erkeksi (maskülin) değil kadınsı (feminen) bir anlam yükleniyor olmasıyla ilgilidir. Zaten müzler dokuz tanedirler, çünkü dokuz sayısı, ana rahminde durulan ayları temsil eder ve Antik Yunan, ruhsal ve bedensel üretimi birbirinin yansıması olarak görür ve ruh ve beden arasında da sıkı bir korelasyon kurar. Dolayısıyla ruhsal üretimin sembolü olarak, bedensel üretimde bulunabilme kapasitesi olan müzleri, eş deyişle dişileri görür. Sonuç olarak Antik Yunan'a ait Orfik ezoterizm içerisinde, semavi dinlerin bir özelliği olan ataerkilliğe kesinlikle yer yoktur (Mustan Dönmez; Kılınçer, 2011b:36-37).

ii. Orfeus: Yunan mitolojisinde Homeros öncesi bir ozan olarak geçmekle birlikte, yaşayıp yaşamadığı konusu tarihsel bakımdan belirsizliğini sürdürür. Müzlerden biri olan Kalliope'nin oğlu olarak anlatılır. Do-

layısıyla Dokuz Müzlerin doğduğu bölge olan Olympos Dağı yakınlarındaki Pieria'da doğduğu rivayet edilir, Trakya Kralı'nın oğludur. Argonautlar seferinde, Sirenlerin müzikle sağladıkları cazibeden gemicileri koruyarak, Argo gemicilerini bozguna uğramaktan kendi müziğiyle kurtarır. Ayrıca Dionysos taraftarı olduğundan, Dionysos adlı şarap tanrısına ait ayinleri de müzikle yöneten bir ozandır. Müziğini yedi telli liriyle yapmaktadır (Oxford Antikçağ Sözlüğü, 2013:670). Bizim tahminimize göre böyle bir şahsiyet yaşamış, ancak bir ozan ve müzisyen olarak sahip olduğu üstün yetilerinden dolayı efsaneleştirilmiştir.

Tülek'e göre ise Orfeus, özellikle Anadolu, Yakın Doğu, Trakya ve Kudüs'te bulunan mozaiklerden de hareketle, hayvanların sakinleştiricisi ve ruhların günahlardan arındırıcısı olarak betimlenir. Yunan ezoterizmine göre, ruhun yedi küreli göğe

yükselerek günahlarından arınmasının tek yolu, göğün yedi katından geçerek en üste yükselmesidir ve bunu sağlayacak aracı ise yedi telli lirdir (Tülek, 1998:9).

Orfeus'un en önemli özelliklerinden biri de sevgilisi Evridiki'ye olan aşkıdır. Yunan mitolojisinde var olan birçok karakterin tersine, Orfeus tek eşli olarak resmedilmiştir. Persephone, Evridiki öldükten sonra, "Hades'in ölümler ülkesine yolladığında, bu ülkeden arkana bakmadan çıkarsan, Evridiki ölümü yenecektir" der. Ancak bunu başaramaz. Çünkü tam son anda dayanamayıp arkasına dönüp bakar ve bu iradesizliği nedeniyle Evridiki'yi ilelebet kaybeder (Erhat, 2008:230). Bu aşk acısı, Orfeus'un ozanlığına ve müzisyenliğine olumlu bir katkı sunmuştur.

iii. Pisagor (M.Ö. 570-M.Ö. 495): Yunanistanlı filozof Pisagoras'ın ilmini Orfeus'tan aldığı söylenmektedir, ancak Pisagor bu ilmi geliştirmiştir. Bu ilmi geliştirmesinde en büyük katkı, Mısır'a (Teb ve Mempys) yaptığı gezilerden büyük bir inisiye olarak dönmesidir. Hint kökenli ruh göçü ve Alevilikteki devriyeyi andıran ruhun en alttan yukarıya kadarki çemberi tamamlayarak yetkinleşmesi öğretileri, göksel uyum, matematik-müzik bağlantısı, İran Zerdüştlüğünden aldığı zıtların birliği öğretisi, Pisagor'un Doğu ezoterizminden aldığı etkilerdendir (Kranz, 1984:41-45). Pisagoras, matematiği de çok ilerletmiştir ve bulduğu en önemli teoremlerden biri, bilindik dik üçgen açılarıyla ilintili ünlü "Pisagor teoremi"dir.

Felsefi olarak Orfik ezoterizmin yolundan giden Pisagor'un bu ezoterizme kattığı en büyük etki, sayılar konusundaki uzmanlığı, sayılara yüklediği ilahi anlamlar, matematik ve müzik arasındaki ilintiyi ortaya koyması, ses yüksekliği ve tel boylarını oranlayarak bir oktav içerisinde yedili perde sistemini oluşturması, gökyüzündeki gezegen ve galaksileri göklerin dansı olarak görmesi ve gökyüzündeki bu ahengin matematiksel-sayısal niteliğinin ezgisel-ritmik bir müzikal durum oluşturduğunu savunmasıdır.

Pisagor'a göre uyum anlamına gelen armoniyi (harmonia) sağlayan en önemli sayılar quarte, quinte ve octavedir (dörtlü, beşli ve sekizli uyum) (Kranz, 1984:45). Zıtların birliği anlamındaki armoni, resimde ve müzikte, aynı zıtlıklar prensibine göre inşa edilmektedir. Bugünkü müzik estetiği adına oluşturulmuş armoni bilimi, Pisagoras'ın quarte (dörtlü), quinte (beşli) ve octave (sekizli) sayı uyumu mantığı ile inşa edilmiş ve tüm müziksel sistem, subdominant (alt güçlü) nitelikli olan dörtlü aralık (quarte), dominant (güçlü) nitelikli olan beşli aralık ve tonik (durak) nitelikli olan birli-sekizli (octave) aralıkla inşa edilmiştir. Bugünün Batı müziği ses sistemi, Pisagor'un ezoterik bilimine ve güçlü matematiğine çok şey borçludur.

Sayılarla ve dolayısıyla özü sayılar olan müziğe yüklenen bu kutsiyet, dinsel ayinlerin de müzikle yapılmasını sağlamıştır. Pisagor'un Mısır dönüşü kendi kurduğu ezoterik tarikat içerisinde, bugünkü Alevi-

Bektaşılık ve Mevlevilik içerisinde var olan müzikli-danslı ritüellere benzer ritüelleri kendi inançsal pratiği içerisine yerleştirdiği ve bu sayede göksel hareketleri, yeryüzündeki insanın taklit yoluyla andığı ve müzik aracılığıyla doğaya kutsiyet yüklediği bilinmektedir. Sonuç olarak Pisagor'un, Orfizmi kuran ozan Orfeus'tan en büyük farkı, Orfeus'a ait teolojik ve müziksel efsunculuğa, matematiksel kuramlar ve bu kuramların müzikle ilişkisine yönelik derinlik kazandırarak, bu derinliği kendi kurduğu ses sistemine uygulamasıdır. Başka bir deyişle Pisagor, ezoterik teolojiye matematiksel ve müziksel bir derinlik de eklemiş dahi bir inisiyedir.

III. GENEL HATLARIYLA ALEVİ EZOTERİZMİ İÇERİSİNDE MÜZİK ALGISI

Alevi ezoterizmi, diğer ezoterik doktrinlerle ortak noktalara sahiptir. Tüm ezoterik doktrinlerin ortak noktalarını, "I. Ezoterizmin Tanımı ve Kültür Tarihi İçerisindeki Yeri" adlı alt başlıkta ifade ettik. Dolayısıyla ezoterizme ait bu karakteristik, elbette müziğe ve müziğin oluşumuna da yansımaktadır. Şimdi bu özellikleri maddeler halinde sıralayalım:

1. Alevi ezoterik müziğine karakter kazandıran en bariz öge, cem ritüelidir. Cem ritüeli, En-el Hakk düşüncesinin yaşatıldığı ve zikredildiği gizemli bir okul niteliği taşır. Cem ritüeli, sayı mistisizmi algısının da yoğun olarak varlığını sürdürdüğü ve kırklar söylencesinin canlandırıldığı yerdir. Cem ritüeli içerisindeki davranış kalıpla-

rıyla kırklar söylencesinin mistik anlatımı yaşanır-yaşatılır, deyiş-semahlar içerisindeki sözlerle de anlatılır-zikredilir.

2. Hakk'ın bir parçası ve yeryüzündeki iz düşümü olarak algılanan insan-ı kâmil, bu algıdan dolayı Kuran-ı Natık'dır (konuşan Kur'an).

3. İnsan, tanrısallıktan pay aldığı için yasaları ve doğruya/güzele ilişkin yargıları da kendi kelimeleri aracılığıyla verir, bunu yaparken de müziği kullanır. İbadet sırasında müziğin icrasını sağlayan çalgı, tıpkı Kur'an-ı Kerim gibi hakikatin zikredilmesine, dil ile söylenmesine vesile olduğu için, o çalgıya telli Kur'an denir. Bu deyim, saza atfedilen kutsiyeti ifade etmek için kullanılır ve dinsel ya da dünyevi icradan önce bu çalgının üç kez öpülerek başa konması geleneği, deyimsel olarak kutsallığı tasdik edilen çalgının (telli Kur'an deyimi) davranışsal kalıplar aracılığıyla da kutsallığının tasdik edilmesini sağlar.

4. İnsanın hakikati ifade ettiğini düşündüğü kelimeleri, eş deyişle dinsel sözleri müzik eşliğinde sarf etmesinin tüm inanışlardaki temel nedenleri;

a. İbadeti sıkıcılıktan kurtarmak,

b. İbadete estetik bir boyut vermek,

c. İbadete verilen bu estetik boyut aracılığıyla sözlerin ve ifadenin anlamını ve gücünü vurgulamak ve sözleri yüceltmek,

d. Kuruluşu itibariyle yazısız olan kültürlere ait metinlerin, müzik aracılığıyla hatırdan kalmasını sağlamak,

olarak sıralanabilir. Dolayısıyla Alevilikte ozan, düşünceyi oluşturan, unutulmaması ve idrak edilmesi için müziği ve sözü yaratan ve icra eden insan olarak tıpkı din adamı gibi ilahi bir değere sahip olur.

5. Anadolu ezoterizminde tüm dinsel ve dünyevi duyguların müzikle ifade edilmesi, insan ve çalgının özdeş olarak algılanmasını sağlamaktadır. Bu durumu, hem Mevlana'nın "Mesnevi" adlı eserinde de yer alan ve Mevleviliğe ait olan anlatıda ney özelinde hem de Alevilikteki saz özelinde görmekteyiz. Anlatılara göre ney, ana yurdu olan sazlıkların içinden koparılarak bir forma sokulduğu için feryat eder (Mevlana, 1991:1-2). Aynı biçimde saz da ait olduğu dut dalından koparılarak bir forma sokulduğu için üzgündür, inler. Burada, ana yur-

dundan koparılarak forma sokulma, tüm ezoterik doktrinlerin ilahi bir öğretisi niteliğinde olan ve Platon'da çokça vurgulanan ruhun ait olduğu yerden koparılarak maddeye hapsedilmesi sonucu bedenlenmesiyle insanın, azap ve acı çekmesidir. Dolayısıyla ruhun tam anlamıyla kurtuluşu ve tutkularından arınması, Hakka yürümesiyle gerçekleşecektir. Dolayısıyla ney ya da saz, ait olduğu yere özlem duyarcasına yanık yanık inlemektedir. Burada, çalgı ve müziğin ruhla özdeş görülmesi söz konusudur. Bu özdeşlik, arkaik ezoterizmin bir uzantısı olarak dokuz ilham perisi ve müziğin kurucusu Müzler, Orfeus ve Pisagoras zincirinde de mevcuttur. Sazın insanla özdeşleştirilmesine birkaç örnek vermek gerekirse:

Karacaoğlan: Turna Semahı

Yine dertli dertli iniliyorsun/ Sarı durnam sinen yaralandı mı

Hiç el değmeden de iniliyorsun/ Sarı durnam sinen yaralandı mı?

Pir Sultan Abdal: İnilersin Dolap Derdin Ne Senin?

Kim kesti getirdi seni yerinden/ Dağlar taşlar ah eyledi zarından

Sen de mi ayrıldın nazlı yârinden/ İnilersin dolap derdin ne senin

Pir Sultan Abdal: Gel Benim Sarı Tamburam

Gel benim sarı tanburam/ Sen ne için inilersin

İçim oyuk derdim büyük/ Ben anıncininilerim

Yunus Emre: Benim Adım Dertli Dolap

Benim adım dertli dolap/ Suyum Akar yalap yalap

Böyle emreylemiş Çalap/ Derdim vardır inilerim

6. Alevilikte ozanın diğer bir adı âşiktir. Buradaki “âşık olma” durumunun Hak aşkıyla mı beşerî aşkla mı ilgili olduğunun çok bir önemi yoktur. Çünkü tıpkı Leyla-Mecnun ve türevleri olan (Aslı-Kerem, Mem-ü Zin, Ferhat-Şirin vb.) hikâyelerde de olduğu gibi karşı cinse olan beşerî aşk da ilahi aşka götüren bir köprü ve ilahi aşkın bir parçasıdır ve her ikisi de ortak ışığın bir yansımasıdır. Dolayısıyla tasavvufi bir derinlikle işlenmiş olan karşı cins aşkı da tıpkı deyiş-nefes gibi kutsal olarak kabul edilip Alevilikte ibadet müziği olarak dinlenebilmektedir. Karşı cins aşkı, genellikle bülbül (erkek-âşık-Mecnun) ve gül (kadın-maşuk-Leyla) figürleriyle ifade edilir.

7. İnsan, Tanrının yeryüzüne düşmüş bir parçası olduğu için, ağzından çıkan sözcükler, aynı zamanda tanrısal nitelikli sözcükler olarak kabul edilir, dolayısıyla müzikli ibadet sırasında ağzından çıkan sözcük, “tanrısal söz” anlamına gelen kelimeler olarak da adlandırılır. O kelime de müziksiz söylenmez.

8. Yine insan-Tanrı özdeşliğine ilişkin algıdan dolayı, ibadet müziği sırasında ağzından çıkan dize veya deyişlere verilen diğer bir ad ayettir. Bilindiği gibi ayetin anlamı, Kur’an-ı Kerim’deki cümlelerdir. Kur’an’da bu cümlelere atfedilen tanrısallık, Bâtıniler tarafından birer insan ürünü olan deyiş-semahlara da atfedilmiştir.

9. Alevi kültüründe ezgilendirilmiş ya da ezgilendirilmemiş dinsel nitelikli tüm şiirler, nefes olarak adlandırılır. Çünkü tanrısal kelime, yine Tanrının yeryüzündeki

parçası olan insanın ağzından çıkan nefes ya da rüzgârla levh edileceği için, bu nefes, içerisinde kutsal sözler barındırır. Bu nedenle diğer dinlerde ve mezheplerde ilahi olarak adlandırılan bu yaratılara Alevi kültüründe nefes denir.

10. Alevi ezoterizminde İran etkisi daha fazla olduğu için, Zerdüştilikten gelen ateşe ilişkin metaforlar çok yoğun bir kullanıma sahiptir. Ateş, pişirerek hamlıktan olgunluğa geçişi, aşkı, acıyı ve birçok düşüncüyü anlatan çoklu bir metafor olarak hem Türk dilinde hem de dinsel ve dünyasal türkülere kullanılmaktadır.

11. Tıpkı Antik Yunan’ın temsili olan Orfik ve Pisagoryen ezoterizmde olduğu gibi Anadolu Aleviliğinde de göğün ve yerin yedi katlı olduğuna inanılır. Bu katlar, muhtemelen bugünkü atmosfer katlarıdır. Bu inanca sayı mistisizmi de eşlik etmiş görünmektedir. Pir Sultan Abdal’ın şu dizeleri, bu durumun kanıtıdır:

Bizden selam olsun sofulara

Vücudun şehrini yuyanlar gelsin

Yedi kat göklerin yedi kat yerin

Kudret binasını kuranlar gelsin

12. Alevilikte “arınma” ya da “nefsi öldürme” düşüncesi mevcuttur; arınma düşüncesi, ruhun tutkularından ve kötülüklerden arınması anlamına gelir, bu arınmaya ancak ölmeden ölecek, başka bir deyişle nefsi öldürerek ulaşılacaktır. Ruhun nefsi öldürerek arınmayı yakalayabilmesinde ritüel, söz ve müziğin ayrı bir önemi vardır ve

Alevi kültüründe söz ve ritüeller müziksiz olmaz; eş deyişle müzik, erdemin sağlanması aşamasında ruhu telkin etmede ayrı bir işlev ve öneme sahiptir. Dolayısıyla Alevi müziğindeki melankolinin ve hüznün sebebini, bu arınma algısında aramak gerekir. Alevi müziğindeki melankoli ve hüznün nedeni her ne kadar tarihsel yaşanmışlıklar ve mazlumiyet algısıyla ifade edilmeye çalışsa da tek neden bu değildir. Asıl neden, hakikatin kavranmasına yönelik çabaların, eğlenerek, gülerek, oynayarak değil, acıyı empati yoluyla içselleştirerek gerçekleşmesinden ileri gelmektedir. Ayrıca özellikle Türk yöresel müziğinde var olan bu hüznün, yalnızca dinsel değil dünyevi müziklerde de yaygın olarak görülmektedir.

Ruhun bu şekilde arındırılması, bugüne taşınmış olan kültürel bir mirastır. Bu miras, tüm Doğu ezoterizmlerinde ortaktır. Doğu müziklerinde acının ve hüznün daha fazla olmasının nedenlerinden en önemlisi, hüznü müziğin iç ezen ezgilerinin, ruhu tutkularından arındıracağı düşüncesidir. Müziğin bu acılı üretim ve icrası, halk müziği ve arabeskte keskin bir biçimde karşımıza çıkar ve bu icra, müzikli etik eğitiminin Doğudaki yöntemlerinden biridir. Böylelikle müzik, arınmayı ruha dokunan acıyla başarmış olur.

IV. SONUÇ:

ANTİK YUNAN VE ALEVİ EZOTERİZMLERİNDEKİ MÜZİK YAKLAŞIMININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Hiçbir müzik türü, kültürel uzanımıyla birlikte ele alınmaksızın anlaşılabilir, çünkü müzik, kültürün tınsal bir devamıdır. Dolayısıyla Antik Yunan ve Alevi ezoterizmlerini anlayabilmek için, öncelikle bu kültürlerin kökenini bilebilmek gerekir. Bu kültürlerinin her ikisinin de ortak noktası, ezoterizmle yoğrulmuş olmalarıdır.

1. Müziğin Anımsatıcı (Minemonik) Olması Nedeniyle Kutsanması: Antik Yunan'da müziğin doğmasını sağlayan tanrıçalar olan Dokuz Müzler, kültürü unutturmadığı için daima kutsanmışlardır:

İlkinde Heseidos evrene ve tanrılara ilişkin destanı anlatmasını, ikincisinde Apollonios, altın postu aramak için Argo gemicilerinin destanını anlatmasını, üçüncüsünde de Homeros, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini öğrenmek için, aynı tanrıçalardan, müzlerden yardım istemektedirler... Herodot da kitabını (Herodot Tarihi) dokuz kitapçıktan oluşturmuştur ve dokuz kitapçıktan her birini dokuz müze adamıştır (Mustan Dönmez; Kılınçer, 2011b:36).

Biz, müziğe olan aynı sevgi ve saygıyı, Alevi ezoterizminde de görmekteyiz. Cem içinde zakir tarafından dinsel eserlerin, cem dışında da ozan tarafından dünyevi eserle-

rin icrasına başlanmadan önce sazın üç kez öpülerek (Allah-Muhammet-Ali) kutsanması, bugüne kadar getirilmiş bir gelenektir. Sazın bu biçimde kutsanmasının nedeni, müziğin kelamı, başka bir deyişle kutsal sözleri unutturmaya engel olması, böylelikle ezoterik düşünce hazinesinin kuşaktan kuşağa aktarılması ile ilgilidir. Yukarıda da İskenderiye Kütüphanesi'nin Hıristiyanlar ve Müslümanlar tarafından defalarca kez yakıldığından söz etmiştik. Yazının sakıncalı bir delil olduğu için stratejik olarak yasaklanmış olduğu kültürler içerisinde, kültürü söz aracılığıyla devindirirken unutulmamasını sağlamak için iltica edilecek yegâne öge Alevi kültüründe müzik; çalgı olarak da saz olduğu için, bu çalgı kelamın taşıyıcısı olarak, kelam müzikle sarf edilmeden önce üç defa öpülerek başa konmaktadır.

2. Sayı Mistisizmi: Her iki ezoterizmde de sayı mistisizmi mevcuttur. Sayı mistisizmi, Mısırlılardan Sümerlere kadar her kültürde var olan bir olgudur ve sayı mistisizmini sağlayan birçok öge güneş takvimi ile ilgilidir: 366 (türkülerde 366 aza biçiminde geçer) yılın gün sayısı; 52, yılın hafta sayısı; 2, yılın ay sayısı; 7, haftanın gün sayısı; 4, yılın mevsim sayısı olması gibi örnekler artırılabilir. Kendisine kutsiyet atfedilen sayıların beşeriyetle ilgili olanları ise 5 ve 40 sayılarıdır. 5, parmak sayısından kaynaklanan matematiğin beşlik-onluk sistemini sağlar. 40 ise, bir insanın anne rahminde olgunlaştığı gün ve hafta sayısıdır. Bu nedenle de Aleviliğe ait yaratılış söylencesinin adı "Kırklar Söylencesi"dir. 40, farklı kültürler-

de de olgunlaşma yaşıdır ve bazı peygamberlere peygamberlikleri kırk yaşında tebliğ edilmiştir ve Türk dilinde de kırk sayısı ile ilgili sayısız deyim ve atasözü bulunur.

Ancak Antik Yunan ve Alevi ezoterizmlerinin sayı mistisizmini işleme açısından en büyük farklılığı şudur: Antik Yunan ezoterizminde müzik sistemlerinin oluşumu tamamıyla sayı mistisizmine dayanmaktadır. Bir oktavın 7 perdesinin olması ve yine bir oktavın on iki eşit perdeye bölünmesiyle tampere sistemin elde edilmesi gibi. Alevi ezoterizminde sayı mistisizminin kullanılışı, ses sistemlerine etki edebilmektedir, dede sazının on iki perdeli olması gibi. Ancak Alevi ezoterizminde sayı mistisizminin varlığının en büyük kanıtı gülbank, türkü, deyiş ve semahlarda kendisine kutsallık atfedilen sayıların vurgulanmasıyla olur. Üçler, beşler, yediler, kırklar, on ikiler, on yediler ... diye giden sayılar, kutsal nefeslerde sürekli vurgulanmaktadır.

3. Mısır Medeniyeti, Alevilik ve Tur-na: Ezoterizmin merkezinin Mısır medeniyeti olduğu düşünülür. Nitekim Tales, Pisagoras ve Platon gibi daha nice Antik Yunan filozofu da Mısır'da talip olup inisiye edilmiştir (yola alınmıştır). Hatta bu filozoflar tarihte 'büyük inisiyeler' olarak geçmektedir. Bu ifade, Pir Sultan deyişlerinde de yer alır:

Hazreti Şah'ın avazı (bazı bölgelerde de "Şah-ı merdan'ın avazı")

Turna derler bir kuştadır

Asası Nil Deryası'nda

Hırkası bir derviştir

Nil deryası umman oldu

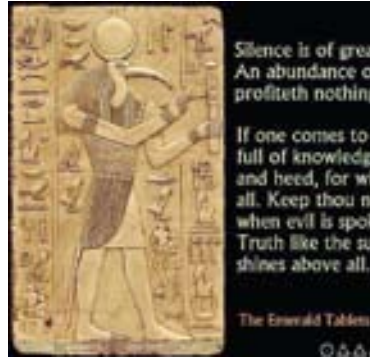
Sarardı gül benzim soldu

Bakışı aslanda kaldı

Dövüşü dahi koçtadır (Pir Sultan Abdal)

Hız. Ali'nin avazı, turna adı verilen kuştadır. Turna, aynı zamanda Bâtınlılığın kurucusu Mısırlı İdris'in (Hermes olarak da bilinir) sembolüdür. Asası Nil Deryası'nda (Mısır), hırkası ise bir derviştir (Hacı Bektaşî Veli). Nil Deryası'nın umman olması, kayıp şehir Mu ve Atlantis'in Nuh tufanıyla sular altında kalması ile ilgili bir anlatının devamıdır.

Mısır medeniyetinde Toth, Antik Yunan'da Hermes, Yahudilikte Hanok, İslamiyet'te İdris, aynı yüce şahsiyetler ya da peygamberlerdir ve turnayla resmedilmesi, turnaya yüklenen kutsiyetin nedenidir. Bu nedenle irfan ve bilgelik, Şekil 3'te de görüldüğü gibi, eski Mısır mabetlerinde turna ile resmedilir (2004:Çınar, 223).

(<http://www.ancient-origins.net/history-famous-people/toth-hermes-trismegistus-and-his-ancient-school-mysteries-002676>. 06-11-2016)

(<http://astrotheologyradio.com/latest/the-book-of-toth/>. 06-11-2016)

(<http://www.ancient-origins.net/history-famous-people/toth-hermes-trismegistus-and-his-ancient-school-mysteries-002676>. 06-11-2016)

Şekil 3. Turna sembolizminin Mısır mabetlerindeki varlığı.

Turna, Mısır ezoterizminin bir sembolü olduğu gibi, Alevi ezoterizminde de sıklıkla kullanılır. Kendisi, ilim, irfan kuşudur, yol göstericidir:

Sen irfan kuşusun gider gelmezsin
Gelir bizde baki mihman kalmazsın
Seni uçuranlar murat almasın
Kim seni uçurdu yuvandan dilber
(Pir Sultan Abdal)

4. Söz-Ezgi İlişkisi: Yunan ezoterizminde de Alevi ezoterizminde de müzik ve ezgi, söze hizmet eden bir araçtır. Yunan ezoterizminde sözlere eşlik eden çalgı lir, Alevi ezoterizminde de sazdır. Yunan ezoterizminde sözlere eşlik eden, sözü sunan ve sözün akılda kalmasını sağlayan çalgı lir olduğu için, İngiltere'deki şarkı sözü anlamına gelen lyrics, "lire ait/lire özgü" gibi bir anlama geçiyor. Eş deyişle İngiltere'de şarkı sözü, söze eşlik çalgısı olan lire atfen, 'lire ait' gibi bir anlama geçtiğine göre, burada yalnızca Yunan ezoterizminde değil Alevi ezoterizminde de kadimde sözün nasıl müzik ve ezginin efendisi konumunda olduğunu tekrar vurgulamak gerekir.

5. Müzisyen-Ozan-Din Adamı-Derviş İlişkisi: Ozan Orfeus, aynı zamanda şair, müzisyen, din adamı, efsuncu ve Hakk'a ve beşere (karşı cins aşkı) âşıktır. Alevi ezoterizminde de bu çok yönlülüğü dini sorumlular olan dedelerde ve zakirlerde görmek mümkündür. Onlar hem dini yönetici hem müzisyen hem söz yazarı ve hem de felsefi nitelikleriyle dikkat çekmektedirler.

6. Ozanın Hakk Aşkı: Hem Yunan hem de Alevi ezoterizminde ozanın aynı zamanda din adamlığı ve ritüel yöneticiliği bulunmaktadır. Bunu Yunan kahramanı Orfeus'da görmüştük. Tıpkı Antik Yunan'daki Orfeus gibi Alevilikteki zakir ve ozanlar da tanrısal bir aşka sahip olduğundan, müziklerindeki sinerjiyle insanları transa (vecde) geçirirler.

7. Ozanın Beşeri Aşkı: Tasavvufçu Alevi ezoterizminde Mecnun'un Leyla'ya aşkı Hakk'tan ileri gelir, Leyla bir bahanedir. Eğer bir Hakk aşkı söz konusuysa, beşer aşkı da Hakk aşkının bir yansımasıdır ve Hakk aşkına götüren bir köprüdür. Dolayısıyla Antik Yunan'ın ezoterik ozanı Orfeus nasıl Evridiki'ye aşıkta, Anadolu ezoterizminde de Mecnun Leyla'ya aşıktır. Orta Doğu'nun ve Anadolu'nun Orfeus'u Mecnun, Evridiki'si ise Leyla dır.

8. Kendini Tanı Buyruğu: Ezoterik öğretiler içerisindeki en önemli buyruklardan biridir ve insanı hamlıktan kâmilliğe yükselttiğine inanılmaktadır. "Apollon'a ithaf edilen Delf mabedinin kapısında 'kendini bil' ibaresi yer almaktadır" (Gener:2002, 53). Anadolu ozanları da nefes ve deyişlerinin içerisinde bu ifadeyi sıklıkla vurgulamaktadırlar.

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır
(Yunus Emre)

9. Şarapla Ayin Yapmak: Ozan Orfeus'un hem Dionysos hem de Demeter mysterlerinde yer almış olması ve bu ayinleri müziğiyle yönetmesi, Dionysos, Demeter ve Orfik öğretinin aynı paralellikte gittiğinin bir göstergesidir. Dionysos Tanrısının bir diğer adı da Şarap Tanrısıdır. Dolayısıyla Dionysosçu öğretinin bir kalıntısı olan şarap eşliğinde ritüel yapma uygulamasına, hem günümüz kiliselerinde ve sinagoglarında hem de cemlerin semavi dinsel etkinin altında kalmamış orijinal hallerinde yer vardır. Şarap, Alevi ezoterizminde Salman'ın Kırklara ezerek içirdiği ve onların bire dönüşmesini sağladığı "dolu"dur. O dolu, sonradan semavi dinlerin etkisiyle şekerli suyla temsil edilmeye başlamıştır.

10. Müzik-Ruh-Söz-Ezgi-Dans-Hakikat İlişkisi: Hem Yunan hem de Alevi ezoterizminde en önemli müziksel nokta, müzik-dans-ritüel ve hakikat bilgisinin bir potada erimesidir. Ezoterik geleneğe müziğin dinsel metinlerin akılda tutulmasını sağlayan bir gereç olarak öneminden yukarıda söz edilmişti. Ezoterik öğretinin içerisinde, öz Türkçesi 'can' olan ruhun ölümsüzlüğü tartışmasız kabul edilmektedir. Bunu Yunus Emre'nin şu dizeleriyle de görmek mümkündür:

Ten fanidir can ölmez gidenler gine gelmez

Ölür ise ten ölür canlar ölesi değil

Dolayısıyla hem müzik tanrıçası olan Dokuz Müzler'e ait felsefede hem de Orfeus'ta müzik, ölümsüz olan ruhu göğe

yükseltme niteliğine sahiptir. Bu nedenle de Antik Yunan mitolojisinde müzik tanrıçası olan Dokuz Müzler, mezar lahitlerine resmedilmiştir. (Bkz. Şekil 1). Ölümden sonra ruhu göğe yükselterek tutkularından arındıracak (katharsis) olan çalgının adı liradır ve Orfeus, liriyle Hakk'a yürüyenin ruhunu yedi katlı göğe çıkaracaktır. Bu esnada Orfeus'un ağzından çıkacak olan sesler bir kuş gibi havaya uçmaktadır. Başka bir deyişle kuş, ruh ve müzik, göğe yükselme özellikleri açısından, ortak bir payda altında metaforize edilmektedirler. Aleviler Hermetik olduğu için o kuşun adı, Hermes'i sembolize eden turnadır.

11. Ezoterik Müzik Geleneğinin Anadolu'daki Sünni ve Hıristiyan Tarikatları Üzerindeki Etkisi ve Ortak Paydalar: Anadolu'da özellikle Antik Orfik geleneğinin ve Dionysos gibi gizem ayinlerinin bir devamı olarak kendini gösteren ve sayı mistisizmi, ilahi kelimeler ve söz odaklı müzikle oluşturulan, sözsüz/ritmik ve dansa yönelik coşkusuyla transi körükleyen ezoterik müzik, bulunduğu coğrafya itibarıyla Sünni tarikatları da etkilemiştir ya da bu karakteristik yapı, Anadolu'nun geneline özgüdür de denebilir.

Arap kültürü içerisinde, dinsel müziklerin alanı son derece dar ve sınırlı iken, İslam'ı kabul etmiş farklı topluluklarda ilgili İslam öncesi farklı kültürlerin etkisi silinemediğinden, İslam'da müziğin yeri ile ilgili tartışmalar, İslam âlimleri tarafından merkezi bir kurala oturtulamamıştır. Dolayısıyla ezan ve Kuran'ın makamları ne

şekilde olacak, İslami müzikte çalgı haram mı, kadın sesi haram mı gibi İslami müziğe ait birçok sorunsalın yanıtı, kültürel öğelerin dışlanamamasından dolayı homojen değil tartışmalıdır.

Ancak her ne olursa olsun biz etnomüzikoloji ile uğraşanlar, bir kültürün nasıl olması gerektiğine ilişkin otantisite tartışmalarına değil, uygulamalara bakarız. Çünkü biliriz ki bu uygulamalar, binlerce yıllık kolektif belleğin kendisinden kopulamayan bir uzantısı niteliğindedir. Dolayısıyla Anadolu'daki Sünni tarikatların müziksel uygulamalarına bakıldığında "Çalgıyla ibadet etmek haramdır" diyen İslam âlimlerine tezat olarak başta tef ve kudüm gibi vurmali çalgılar olmak üzere, özellikle Mevlevi ve Kadiri tarikatları içerisinde ney ve benzeri çalgılar da kullanılmaktadır ve Şii, Sünni, Hıristiyan ve Alevi toplulukların dinsel müziklerine ait ortak paydalar şunlardır:

- Zikir müzikle ve müzik de ritimle özdeş bir hal almıştır.

- Zikirler, vurmali çalgıların (def ve kudüm) ya da beden çalgı olarak kullanılması (nefes alıp verme, eli göğse vurma vb.) sonucu oluşturulan ritimle sağlanmaktadır.

- Zikire yönelik müziksel başlangıç, öncelikle yavaş bir ritimle başlar ve bu yapı, zaman içerisinde hızlanır ve sonra tekrar yavaşlar ve bu biçimde durur.

- Ritmik temponun dinsel bir duygu ve transa yol açtığı müzik ve çalgıya dans da (ritmi eşlikli beden hareketleri) eşlik etmektedir.

- Anadolu'da ritim, müzik ve dansın bir arada uygulandığı dinsel müzikler, Orfik inanışla ve Dionysos ayinleriyle kültürel bir bağlantı içerisindedir. Dolayısıyla Alevi dinsel müziklerinin Sünnilerinkinden en büyük farkı, dinsel çalgıları içerisinde vurmali ve üflemeli çalgı yerine saz kullanılması, sözlerinin çok daha ayrıntılı bir anlam derinliğine sahip olması, sözler içerisindeki belli başlı paganik/Zerdüştî İslam öncesi öğelerin varlığını koruması, ibadetlerin ve dolayısıyla da müziğin ve dinsel dansların kadın-erkek bir arada yapılmasının toplum tarafından hoşgörüyü karşılama olmasıdır.

12. Ezoterizmde Müziğin Ruhu Arındırıcı Etkisi: Aristoteles'in tragedya sanatının önemli bir işlevi olduğunu iddia ettiği arınma (katharsis) olgusu, Alevi ezoterizmde de mevcuttur. Yunan kültüründe tragedya şairleri tarafından manzumlar halinde yazılan ve müzikli korolar aracılığıyla amfi tiyatrolarda oynanan oyunların ruhu eğitmesi ve tutkularından arındırması olgusu, Alevi ezoterizmde ise, yalnızca söz ve müziğe odaklanılarak gerçekleşir, teatral bir boyutu bulunmamaktadır.

Alevilikte ruhu arındırmak, talibin ölmeden ölmesini sağlayarak onu insan-ı kâmil mertebesine çıkarmakla olur. Bu nedenle Alevilikte "arınma" ifadesinden çok, "nefsi öldürme" ifadesi kullanılır ve bunu sağlayacak mekteb-i irfan, cem törenlerindeki yola alınma konusuyla ilgili olup, cem törenlerinde verilen bu eğitim de kendisine kelamın eşlik ettiği müzik olmadan gerçekleşemeyeceği için, arınma ve nefsi öldürme

ifadeleri aynı anlama çıkmaktadır. Hem Antik Yunan hem de Alevi ezoterizmde arınma düşüncesi, hakikati kavrama eğitimi açısından önemli bir basamaktır.

V. ÖNERİ:

ALEVİ CENAZE ERKÂNI ÜZERİNE

Hem Orfik hem de Pisagoryen ezoterizmde astronomi, müzik, matematik ve geometri, ortak bir bilimin kolları olarak görülmektedir. Bu ortaklığın en önemli sebebi, müzik-matematik ilişkisinin, gökyüzünde de astronomi-müzik-matematik ilişkisi olarak algılanmasıdır. Bu nedenle Pisagoras'ın kurduğu tarıkata dâhil olan Pisagoryen ezoterizmde, gezegenler göksel hareketlerinin resmedildiği dinsel bir dansı oluşturur: Batı kültüründe gezegen ve Samanyolu hareketleri, "dance of the shepherd" (göklerin dansı) olarak adlandırılmaktadır.

Göksel olması nedeniyle müziğin bir diğer özelliği, ruha ilişkin olmasıdır; "Müzik ruhun gıdasıdır" atasözü de müziğin ruhla kurulmuş olan ezoterik bağlantısından ileri gelmektedir. Bu özellik, Antik Yunan ilham tanrıçaları Müzlere atfedilen ruhla oluşturulmuş sıkı ilişkiden ileri gelir. Şimdi bu ilişki üzerinde duralım: "Ruhun ağızdan kuş olarak uçtuğu düşüncesi, çok eskiden beri var olan bir inançtır. Ruhların göğe yükselişlerinde onlara yol gösterenlerin Müzler olduğuna inanılmıştır. Müzlerin aynı zamanda mezar tanrıçaları oldukları ve ölümler için şarkı söyledikleri çok eski bir inanca dayanmaktadır, Odyseia'da

Akhilleus'un ölüsü yanında şarkılar söyleyen Müzlerden bahsedilir" (Tülek, 1998:9).

Buradaki kuş metaforu güzel sesle (kanarya, bülbül vb.), müzik ise Yunan'ın ulus çalgısı olan lir ile ilgilidir. Kuş sesi (kanarya, bülbül vb.), müzik sesi (lir) ve ruhun ortak paydası güzel olmaları ve göğe yükselmeleridir ve bu yönüyle semavi dinlerdeki cenneti de ifade ederler. Bu nedenle cennet, bedeninden ayrılarak suça mecburiyeti ortadan kalkmış güzel ruhla ve gökyüzüyle ilintilidir. Zaten gökyüzünde, gezegenlerin ve galaksilerin dönmesinden oluşan kendine özgü bir ses, dans ve ritim bulunmaktadır. Böylelikle Müzler, ruhu gökyüzünün bir katından diğerine çıkarırken ihtiraslarından arındırılır. Ruhun ihtiraslarından arınması, bir ceset olan bedeni terk ederek göğe yükselip bedenden ayrılmasıyla olmaktadır. Bu nedenle Müzlerin aslında mezar tanrıçaları oldukları ve ölümler için şarkı söylediklerine de inanılmaktadır. Dokuz Müzlerin resmi, şekil 2'deki gibi mermer lahitlerin (mezar taşı) üzerindedir. Bu düşünce, Aristoteles'in sanat anlayışına kadar yansiyacak ve filozof "Poetika" (Şiir Sanatı) adlı eserinde, içerisinde müzik de olan tüm tragedya sanatlarının görevinin, sağladığı acıma ve korku duygularıyla "ruhu tutkularından arındırma işlevi" olduğunu savunacaktır.

Alevi ezoterizmde ise buna ek olarak, insanın yaratılış miti olan "Kırklar söyencesi" içerisinde, Kırkların ilk engürü içerek bire dönüşmesi nedeniyle bir "aşk hali"nin betimlenmesi olan semahın içerdiği çoğul

anamlardan biri, doğayı ve gökyüzünü taklit ederek, bu sevgiyi hareketlerle ifade etmek de müzik ve ruh (can) arasındaki bağ-

lantıyı verecektir. Seyyid Nizamoğlu'nun dizeleri, bu duruma bir örnektir:

Aşk odu yürekte yanar / Beni gören Mecnun sanar

Gökyüzünde ay-gün döner / Ya ben nice dönmeyeyim

Dönmenin, aşkın sağladığı evrensel bir olgu olduğu düşüncesi, Hüdayi'nin dizelerinde de:

Bütün evren semah döner / Aşkından güneşler yanar

Aslına ermektir hüner / Beş vakitle avunmayız

biçiminde ifade edilmiştir.

Yukarıda da sıralandığı gibi tüm ezoterik öğretilerde bir ruh-madde düalizmi bulunmaktadır ve bu düalizm içerisinde maddeye şekil verip yoğuranın, yasayı koyanın ve evrensel aklın kendisi olanın ruh olduğu ve tüm canlıların o evrensel ruhtan pay aldığı düşüncesi hakimdir. Dolayısıyla bu ezoterizm içerisinde asıl töz olan ruh, müzikle temsil edilmektedir ve tersi olarak da müzik, Orfeus'un liriyle yaptığı gibi ruhu göğe taşımakta ve temsil etmektedir. Müzik ve ruh arasındaki bu derinlikli ilişki, "müzik ruhun gıdasıdır" atasözü ile de ifade edilir. Antik Yunan ezoterizmi için önemli figürler olan Müzler ve Orfeusçu-Pisagorcunun düşünce içerisindeki derin detaylarda da görüldüğü üzere, Hakka yürüme esnasında da ruh, müzik aracılığıyla göçer ve bu nedenle Müzler, Hakka yürüyenin yol göstericisi olarak algılandığı için, mezar lahitlerinin üzerine resmedilmişlerdir.

Antik Yunan gibi Alevi ezoterizminde de bu böyledir. Hem cem törenlerinde hem de cenaze erkânında müziğin etkin bir rolü bulunmaktadır. Özellikle Alevilerin Hakk'a yürüme ritüelleri içerisinde sazla çalınıp söylenen devriyeler, ruhun ölümsüzlüğünü anlatır ve Hakk'a yürüyene, "devri kolay olsun" denir. Bir nevi reenkarnasyon olarak da adlandırılabilen ruhun ölmeksizin bedenlerden bedenlere devretmesi durumunun, ezoterizmin bir gereği olarak yalnızca müziği icra ederek değil, semah da dönülerek resmedilmesi gerekmektedir. Çünkü semah hem yaratılış ve doğumu (Kırklar söylencesi ve Kırklar semahı) hem ruhun göğe ağmasını ve bu sayede bedenden ayrılarak tutkularından arınmasını ve hem de doğum-Hakka yürüme, gündüz-gece, medcezir gibi ilahi devir ve döngüleri kareografik hareketlerle resmeden bir dans olduğu için, canın Hakka yürüyerek göğe ağmasını ve akabinde devretmesini betimleyen bir

dans olarak, Alevi cenaze erkânları içerisindeki yerini alması gerekmektedir.

Ayrıca cenaze erkânları içerisinde dönülen semahların özellikle Alevi yaratılış mitolojisini içeren Kırklar Semahı olması daha uygundur. Çünkü Kırklar söylencesi yaratılışı betimlediğine ve her Hakk'a yürüme yeni bir yaratılışın, dönüşümün ve devrin başlangıcı olduğuna göre, cenaze erkânları esnasında devriyelerin yanında Kırklar semahının da icra edilerek dönülmesi, ezoterizmin kadim bir gereğidir.

Ayrıca sözleri Seyit Nizamoğlu'na ait "Bir Dertliyem Derdim Vardır/ Ya Ben Nice Dönmeyeyim" adlı semah d, bu ibadetin niteliğinin resmen dörtlüklerden oluşturulmuş detaylı bir tasviri olduğu için, cenaze erkânlarında tercih edilebilir.

Topraktandır cümle beden

Nefsini öldür ölmeden

Böyle emretmiş yaradan

Sen kalemsin ben uç muyum dost? (Âşık Veysel Şatıroğlu)

Aristoteles, Poetika (Türkçesi şiir sanatı) adlı eserinde tiyatro, müzik, koro ve sahnenin bir arada olduğu tümel tragedya sanatları için: "Tragedyanın görevi, uyardığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından arındırmaktır (katharsis)" ifadesini kullanmıştır (Aristoteles, 2001:22). Biz, aynı arındırıcı (kathartik) etkiyi erdemi telkin eden müzikli cem ritüelleri ve içerisinde hüznü barındıran dünyasal türküler içerisinde de görmekteyiz ve arınmanın en önemli gereçlerinden birinin müzik ol-

VI. EK:

MÜZİKSEL EZOTERİZME İLİŞKİN "MİNİ KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ"

Arınma (Katharsis): Ruhun tutkularından arınmasıdır. Ezoterik inanışlarda Tanrıya yaklaşmanın ve hakikati kavramanın da bu şekilde olacağı düşünülür. Ruh, bedeninin isteklerini hiçe sayarak nefsini öldürür ve Tanrı katına yaklaşarak hakikati kavrar. Buna Tasavvufta "ölmeden ölmek" de denir. Birçok dizede vurgulanan bu düşünceye, Âşık Veysel'den bir örnek verelim:

duğunu düşünmekteyiz. Müzik-ruh-göge yükselme arasındaki derin ilişkinin kökeni de bu arınma düşüncesidir.

Âşık (Işık): Türk dili sözcüklerinde "aşırı sevgi ve bağlılık duygusu" olarak tanımlanan bu sözcüğün Farsçası âşık, öz Türkçesi ışıktır. Aslında tıpkı aşk ve ışık sözcüklerinin eş anlamlı olması gibi âşık ve ışık sözcükleri de eş anlamlıdır. Bunu, 13. yy. Yunus Emre Türkçesinde kullanılan dizelerde de görmekteyiz:

Benem ol ışk bahrîsi denizler hayrân bana

Deryâ benüm katremdür zerreler ummân bana

Bu eş anlamlılık, ışık, aşk, ateş ve yanma metaforlarının birbirleriyle olan derin bağlantılarından ve Zerdüştî düşünce içerisinde bu ifadelere olumlu bir anlam yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kavramların algılanış biçimi, müzik uygulamalarını da derinden etkilediği için müzik-ezoterizm ilişkisi açısından da önemlidir (Mustan Dönmez, 2006). Bu bağlantı üzerine kısa bir bahis için Bkz. bu çalışmadaki mini sözlük içerisindeki Aşk/ateş/yanma metaforları.

Aşk/Ateş/Yanma Metaforları: İran ateş kültürünün Anadolu sufiliğine büyük bir etkisi olmuştur. Aşk, ateş, yanma, pişme, kızma gibi kavramlar, birbiriyle ilintili çoğul birer metafor olarak kullanılmıştır. Bu algılayış, ateşe ve ateşle ilişkilendirilen ışık,

sevgi, acı, olgunlaşma, pişme gibi olumlu kavramlara öncülük etmiştir. Bazı Türkmen köylerinde sevgiliye çıra denmesinin temel nedeni de budur. Ateş, enerjinin, ışığın ve dolayısıyla sevginin ve aşkın kaynağı olarak görülmüştür. Ham meyveyi olgunlaştıran, ham insanı pişiren hep bu ateştir ve bu ateş, yalnızca aşkı değil acıyı da metaforize eder ve tıpkı ateşe olduğu gibi acıya da bu nedenle olumlu bir anlam yüklenir ve tekelerde yine bu nedenle çilehaneler bulunur. Bu algı, dinsel ve dünyasal Türk Halk Müziği sözlerinin olduğu gibi Türk Sanat Müziği sözlerinin de her türüne sinmiştir. Nesimi'ye ait olup müziksel bir icrası da bulunan aşağıdaki sözü buraya örnek olarak alalım:

Şem'a(ışığa) düşen pervaneler /Gelsin bir hoşça yanalım

Aşka düşen divaneler /Gelsin bir hoşça yanalım

Varın söylen şol bülbüle /Neden âşık olmuş güle

Ermek istersen o kül'e /Gelsin bir hoşça yanalım

Yanmaktır bizim kârımız /Harcedelim hep varımız

Pervaneler yarenimiz /Gelsin bir hoşça yanalım

Nesimi döğünsün taşlar /Akıtalım gözden yaşlar

Hak tariktir hey kardaşlar /Gelsin bir hoşça yanalım

Aşk Sarhoşu: “Aşk Sarhoşu” deyimi, Alevi ezoterizmde gizemli bir yaratılış söylencesi olan “Kırklar söylencesi” içerisinde yer alan ve Salman tarafından ezilerek Kırklara içirmek suretiyle Kırkları bire çevirerek onlara “Lâmekân” elinden “mekân” kazandıran, yoktan var eden şarabın sağladığı sarhoşluğun kendisidir. Şah Hatayi’ye ait olan deyişte bu düşünce, şu biçimde ifade edilir:

Ol şerbetten biri içti/ Cümlesi oldu hayran

Mümin müslim üryan büryan/ Hep girdiler semaha

Aşk Şarabı: “Aşk şarabı” deşimi de Alevi ezoterizmde gizemli bir yaratılış söylencesi olan “Kırklar söylencesi” içerisinde yer alan ve Salman tarafından ezilerek kırklara içirmek suretiyle kırkları bire çevirerek onlara “La mekân” elinden “mekân” kazandıran, yoktan var eden şarabın kendisidir. Aşk şarabı kelimesinin Türkçeye Kırklar söylencesinden geçtiğı aşikârdır. Bu algı biçimi de Türk diline, türkü, deyiş ve şarkılarda sıklıkla geçmektedir. Bu türkü, deyiş ve hatta şarkılara bazı örnekler verelim:

Aşkın şarabını içerler dilber

Mecnun misal yanar hey dost sergerdan olur

Hüsünün görüp candan geçerler dilber

Ferhat misal döner perişan olur (Tunceli/Ovacık)

Aşkın Şarabın içmesi hoştur şaşkın

Şarabın peşinden koşmak boştur şaşkın (Söz ve Müzik: Erkin Koray)

Aşk şarabı acıdır

Ne yenir ne içilir

Ne cefası çekilir

Ne ondan vazgeçilir (Söz ve Müzik: Zeki Duygulu)

Ayet: Kur'an-ı Kerim'e ait olan metinlerin her bir cümlesi ayet olarak geçer. Ancak Alevi deyiş, deme ve semahlarına bazı yörelerde ayet denmesinin nedeni, tasavvuftaki Ene-l Hakk düşüncesinden dolayı insanın Kur'an-ı natık (konuşan Kur'an), sazın telli Kur'an, icra edilen müziksel cümlelerin de Kur'an'ın cümleleri olan ayet olarak tasavvur edilmesidir. Başka bir deyişle Alevilikte ayet, Ene-l Hakk düşüncesine göre metaforize edilmektedir. Pir Sultan Abdal'ın bir deyişinde de ayetin metaforize edilmiş şeklini görebilmemiz mümkündür:

Ay Ali'dir gün Muhammet

Okunan seksen bin ayet

Balıklar deryaya hasret

Çarka döner göl içinde

Burada ayet derken, bir anlamda ilahi kelimeler olarak ozanların oluşturduğu sözler kastedilmektedir.

Devriye: Devriye, ölümsüz olduğuna inanılan ruhun farklı farklı bedenlerde gezinerek sürekli suret değişmesi ve Hakk'a yürüyerek ve Hakk'tan tekrar tekrar gelecek bedenlenmesi, bu esnada da aşağıdan yukarıya doğru evrilerek hareket etmesidir. Devriye düşüncesinin benimsenebilmesi için, ruh-madde düalizminin kabul edilmesi gerekir. Bir anlamda günümüz evrim teorisinin ilk biçimidir ve aynı zamanda devriyeler halk edebiyatı ve deyişlere işlendiği konu itibarıyla adını vermektedir. Başka bir deyişle devriye, aynı zamanda dinsel halk şiiri ve müziği türlerinden biridir. Bu Ene-l Hakçı düşünce içerisinde, varlık ön-

celikle Südür (birden fıskırma) ile gerçekleşir. Bu olgu, günümüz bilim adamlarına göre "big bang" (büyük patlama) teorisidir. Ardından cansız ve canlı varlıklar, hayvanlar, maymun, insan, insan-ı kâmil oluşur. İnsan-ı kâmil, evrim basamağının en üstünde olup Tanrının yeryüzündeki temsilidir. Bu düşünce, yalnızca Alevilikte değil Uzak ve Yakın Doğu Mistisizmi, inançları ve tüm ezoterik inançlarda varlık ve oluşa ilişkin bir öğreti olarak bugüne taşınmıştır ve Batı felsefesi içerisinde Pisagor, Platon, Plotinus gibi farklı filozoflarca da işlenmiş ve son olarak 19. yy. filozofu Hegel'de ve bilimsel fikirlerle ispat açısından da Darwin'de ışımtır. Gufrani'den bir dörtlülle devriyeyi örnekleyelim:

Katre idim ummanlara karıştım

Kaç bulandım kaç duruldum kim bilir

Devre edip âlemleri dolaştım

Kaç sanata kaç sarıldım kim bilir

Dionysosçuluk: Şarap Tanrısı Dionysos, Yunan mitolojisinde Tanrı Zeus ve Thebai Kralının kızı Semele'nin çocuğudur. Çok yer gezmiş ve gezdiği yerlerdeki herkesi esritmiştir, bu nedenle esrime (vecd/trans) Tanrısıdır. Dionysos öğretisi, Orfeus ve Orfistler tarafından devam ettirilmiştir. Hatta Orfeus'un, Dionysos ayinlerini yöneten bir ozan olduğu, Yunan mitolojisi tarihi içinde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu öğreti, Dionysos'tan Orfeus'a, Orfeus'tan Pisagoras'a ve oradan Platon'a kadar geniş bir etki alanına sahip olmuştur, ruhun ölümsüzlüğüne dayanan bir ezoterizm içe-

rir ve Mısır'dan beslenir. Dionysos ritüelleri, müziksiz, danssız ve vecdsiz düşünülemez, bu açıdan müzik çok önemlidir.

Esrime (Trans/Vecd): Esrime bir ruh hali olduğu için, öncelikle psikoloji ve psikiyatrinin inceleme konusudur. Esrime, ruhun üst düzey bir coşku ve inanç durumu nedeniyle belirli bir kanala hipnotize olması ve bedeninde de çoğu zaman histerik kasılmalar ve çözümlerle bu duruma tepki vermesi biçiminde görülebilen ve çok uzun sürmeyen bir haldir. Bu hal, İslami coğrafyada vecd (aşk hali), tarab, cezbe gibi adlarla adlandırılmaktadır ve bu fenomen hemen hemen her kültürde bulunmaktadır.

Etnomüzikolojinin de önemli kavramlarından biri olan esrimenin tabanını 'inanç' oluşturur, ne ki esrime olgusunun tetikleyicisi ritim ve müziktir. Ezoterik doktrinlerde müziğin, dansın ve sayıların ritüellerden bağımsız olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, müzikli ve danslı ritüellere esrimenin de eşlik etmesinden daha doğal bir şey yoktur. Yavaş bir tempoda başlayıp gitgide hızlanan (yeldirme) ve sonra tekrar yavaşlayan (ağırlama) sema ve semah ayinlerinin de esrimeyi doğal olarak sağladığı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Ezoterizm (Bâtnilik): Hakikatin, hatta İslami coğrafyalarda aynı zamanda Kur'an'ın bir kabuk bir de içsel anlamı olduğu, içsel anlamların ehil olmayan kişilere verilmemesi gerektiği ve ehil olanların da avamdan bu evrensel sırları saklaması ge-

rektiğine ilişkin bir görüş olup, ezoterizm, bir din değil bir okullaşma ve irfan öğretme sistemi olarak tüm dünyada kendini gösterir. Bu anlamda üniversitelerdeki hiyerarşik yapı ve yükselmeler de bu mantıkla oluşmakta ve bilen ve bilmeyen, ehil olan ve olmayan, unvansal hiyerarşilerle birbirlerinden ayrılarak, yükselmenin bir belirtisi olarak cüppe (hırka anlamında) ve kep (taç anlamında) giydirilerek bir üste çıkarılmaktadır.

Gizemcilik (Mistisizm): Gizemcilik, tüm Batını/ezoterik öğretilerin genel karakteristiğidir. Bir tarikatın talipleri, yükselme durumlarına göre hiyerarşi alırlar ve hiyerarşide yükselindikçe tarikat sırları üstat tarafından talibe verilir. Üniversitelerde var olan yapılanma da bu ezoterik prensibe göre oluşmaktadır. Bu gizemci karakteristik, Mısır Osiris mabetlerinden bugüne kadar gelmiş her ezoterik toplulukta bulunmaktadır.

Gizem sözcüğü, Latince Mysteria (mistik/mistisizm vb.), "Gözleri ya da dudakları kapamak" anlamına gelen Myo sözcüğünden türemiştir. Ereni anlatmak için kullanılan mystes sözcüğü, Miken Yunancasında 'erginlemek' (myeo)-'erginlenmek' (mystes) anlamındaki sözcüklerden türer (Burkert, 1999:24). Anadolu gizemciliğinde de bu "gözleri ya da dudakları kapama" ibaresi, çokça dile getirilmiştir: Bir Bektaşî ereni olan Genç Abdal'a ait bir nefesle bu algıyı örneklemek gerekirse:

Muhammed Ali'ye ikrar verdinse
Gördüğün ört görmediğin söyleme
Sıdk ile imanda karar kıldınsa
Gördüğün ört görmediğin söyleme
(Genç Abdal, 19. Yy.)

(<https://nazenin.wordpress.com/2006/12/02/bektasi-nefesleri-azbi-baba-ve-genci-veya-genc-abdal/>. 11-12-2016)

Hakikat ve Marifet (Gnosis): Hakikat, doğruluk, kesin-mutlak bilgi anlamına geldiği gibi tasavvuftaki dört kapıdan üçüncüsüdür. Şeriat ve tarikat kapılarından geçmeden hakikat kavranamaz ve hakikat kavramadan marifet (gnosis) elde edilemez, ilahi bilgi ve ariflik kavranamaz ve insan-ı kâmil olunamaz.

Hazreti Şahın avazı turna derler bir kuştadır
Asası Nil deryasında hırkası bir derviştedir

Nil deryası umman oldu sarardı gül benzim soldu
Bakışı aslanda kaldı dögüşü dahi koçtadır

Hazreti Şah Ali, Avazı ise irfan kuşu turnadır, Nil Deryası Mısır'dır, Hazreti Ali'nin hırkasını alan derviş Hacı Bektaş Veli'dir. Nil Deryası, bir sel felaketiyle sular altında kaldığı için umman olmuştur.

İnsan-ı Kamil: Kamil insan, olgun insan, erdemli insan, sırta vakıf olarak Hakikate eren insan olarak tanımlanır. Alevilikteki devriye felsefesine ait en üst nok-

Hermetizm: Ezoterik öğretilerin birçok kolundan biri Hermetik öğretimidir. Hermetik öğreti, bir anlamda Hermes öğretisidir. Bu şahıs Antik Yunan mitolojisinde Hermes, Mısır'da Toth, Tevrat'ta Hanok, Kuran'da İdris olarak geçer. Mısır duvar mabetlerinde turna biçiminde sembolize edilmiştir. Turna, bu yönüyle aynı zamanda irfan kuşu olarak bilinir. Hermes ezoterizmi, Mısır ezoterizminin bir suretidir. Günümüzden binlerce yıl öncesinde Mısır'da kurulduğu söylenen bu ezoterik okul, tüm dünyaya ışık saçmış, ancak ispatlanamayan efsanelere göre tufanlarla eş zamanlı olarak sular altında kalmıştır. Pir Sultan Abdal'ın şu dizelerinde bu durum yer alır:

tadaki insan, ideal insan, ölmeden nefsinin öldürmüş ve bu şekilde ruhunu tutkularından arındırıp hakikate, yani hakkın katına ermiş, eren, evliya olmuş, bir anlamda Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olmuş insandır. Alevilikte mekteb-i irfanın da temel amacı, insanı bu mertebeye çıkarabilmektir. Alevi felsefesinde bu insanlardan olmak Hakk'tan dilenir ve bu insanlara sonsuz bir

hürmet vardır. Bunu Pir Sultan Abdal'ın şu dizeleriyle örnekleyelim:

Pir Sultan Abdal'ın sürem bu yolu
İnsan-ı Kâmilin olmuşam kulu
İster yağmur yağsın isterse dolu
Nidem ben ummana daldıktan sonra

Batı felsefesinde bu insan, özellikle Nietzsche'de üstün insan kuramıyla idealize edilmektedir. Uzak Doğu felsefesinde ise saf bilinç düzeyine ulaşarak Nirvana'ya yükselen ve karma (nedensellik ve kader) zincirini kıran insan için kullanılan bir kavramdır.

Kelam: Kelam, söz anlamına geçtiği kadar, Kuran'da Hakk'ın sıfatlarından biri olarak da algılanmaktadır. Çünkü ilahi kelam, mutlak doğru söz anlamındadır. Dolayısıyla Hakk kelamı ya da Tanrı buyruğu ibaresi, Batın anlamda değişmez mutlak doğrular ve ilim anlamına gelir.

Alevi kültüründe kelam ilmi de müziksiz ve manzumsuz olarak anlatılamaz. Çünkü hakikat, şiir, müzik ve çalgı gibi estetik öğelerden bağımsız olarak ifade edilemez. Hakikatin estetik dil kullanılmadan ifade edilmesi, Batı ezoterizminde de kabul edilemez ve o yüzden tragedyaya adı verilen tümel sanatların oluşturucusu da tragedyaya ozanlarıdır; Hesiodos, Euripides, Sophokles gibi... Bu ozanların oyunları, şiirler biçiminde yazılır ve koro tarafından seslendirilir.

Kırklar Söylencesi: Cebrail tarafından atı Burak ile miraca yürütülen Hz. Muhammed'in yolu Kırklara uğrar, Tanrı

ile doksan bin kelam konuşur, bunun otuz bini sırrı hakikat olarak Hz. Ali'de kalır, Muhammed'in Kırklar ile arasında geçen diyalogunu anlatan söylence ise kırklar söylencesi olarak günümüze kadar gelir. Cem'in ayrılmaz bir parçası olan tüm semahlar ise esasında Kırkları tasvir eder ve "Kırklar semahı"dır.

Aleviliğe ait yaratılış söylencesi Kırklar söylencesidir. Alevi sufiliğinin özü bu söylencede bulunur. Aleviliğin temel ibadeti olan cem ritüellerinin tümü, kırklar söylencesini betimleyerek, duymak isteyenlerin kulağına bu öğretinin derinliğini fısıldar. Ene-l Hakk düşüncesinin özü, bu söylence aracılığıyla yerine oturtulmuş olur. "Aşk şarabı" ve "aşk sarhoşu" deyimleri de Kırklar ezoterizminden Türk diline geçmiş ibarelerdir. Bkz. bu mini sözlükte bulunan "Aşk Şarabı", bkz. "Aşk Sarhoşu".

Kur'an-ı Natık (Konuşan Kuran): Ene-l Hakk düşüncesinden dolayı insan, Kur'an-ı natıktır (konuşan kuran), çünkü Ene-l Hakk düşüncesine göre Hakk'ın kelamını zikreden ilahi, yine insanın kendisidir. Başka bir deyişle Alevilikte Kur'an, Ene-l Hakk düşüncesine göre metaforize edilmektedir.

Müz(ik): Duygu ve düşünceleri seslerle anlatma sanatı olarak tanımlansa da ezoterik kültürlerde çok farklı biçimde ele almak gerekir. Sözcüğün etimolojik kökeni, Yunan mitolojisindeki Dokuz ilham tanrıçası olan müzlere dayanır. Bu anlamda müzik, Türkçeye tam olarak "müzlere özgü olan" ibaresiyle çevrilmelidir. Müzik müzlere özgü-

dür, çünkü müzler, kullandıkları ezgiler ve müziksel diğer öğeler aracılığıyla bilimsel, dinsel, mitolojik, tarihsel, dünyevi (aşka ve sevgiye ilişkin), özetle kültürel bağlamdaki hiçbir bilginin akılda unutulmadan kalmasını sağlıyorlardı.

Ezoterizmde müziğin önemi, en çok Yunan mitolojisi içerisindeki müz anlatılarında, Dionysos ayinlerinde, Orfik (Orfeusa özgü) ayinlerde, Pisagoras felsefesi ve ayinlerinde önemlidir. Bu ayinler içerisinde müzik, dinsel bilgilerin akılda tutulması için bir araçtır. Müziğin bu önemi, Alevi ezoterizmi içerisinde de aynen geçerlidir. Ozanlar, sazı çalmaya başlamadan önce üç kez öpüp başlarına koyarlar. Bu anlamda müzik, hakikati içinde taşıyan altın değerindeki bir kâseye benzetilebilir.

Nefes: Sufistik olarak düşünüldüğünde, nefesin yaşamak için ciğerlerimize çektiğimiz havadan daha farklı bir anlamı vardır ancak o anlam da bu düşünceden bağımsız değildir. Müziğin hava ortamında icra edilmesi nedeniyle İngilizcedeki air, İtalyanca-daki aria ve Fransızcadaki ayre, hava anlamına geçip türkü-şarkı familyasından balad vb. özellikle vokal türlere işaret eder. Türkçedeki hava ve Avrupa dillerindeki air, müzik türlerine de işaret etmektedir; "gelin havası", "kına havası", "gurbet havası", "göç havası", "uzun hava", "içeri havası" (cem müziği için) gibi. Dolayısıyla nefes sözcüğü ile burada, bu sözcüğün birincil anlamını değil metaforik anlamını anlamak gerekiyor. İçe çekilen nefes, dışa verilirken bir anlamda kelamla yüklenmiş, işlenmiş, işlem-

den geçmiş olur. "Alevi nefesleri", müzikli ya da müziksiz manzumlardan oluşabilmektedir.

Orfeus(çuluk)/Orfizm: Antik Yunan'a ait Dionysosçu ayinleri müziğiyle uygulayan ozan ve felsefesi Orfeus hem din adamı hem efsuncu hem müzisyen hem de karşı cinsin, eş deyişle Evridiki'nin aşkıyla tutuşan biri olarak, mitolojide ismi yer etmiş bir kahramandır. Orfeus'un, M.Ö. 8. yüzyılda, Mısır'ın Osiris mabedinde inisiye edilerek Yunanistan'a döndüğü ve bilimini Pisagoras'a aktardığı söylenir. Bu anlamda Yunan ezoterik ozanı olarak mitoloji tarihine de geçmiş ve ismi mitleşmiştir.

Okumak: "Yazılı bir metni seslendirerek deşifre etmek" anlamına gelen okumak, Orta Doğu'da dinsel müzik metinlerinin vokal/sözlü müziksel icrası için kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın dinsel müzik metinlerin icrası için kullanılmasının nedenini şu şekilde açıklayabiliriz: Aslında dinsel metinler, ezgisiz olarak icra edilseydi zaten bu eylem "okumak" olarak adlandırılacaktı. Çünkü okunan şey kelam, yani ilahi sözdür, okunması için ise müzik kullanılmaktadır; eş deyişle müzik, dinsel metnin okunması için yalnızca bir araçtır, amaç dinsel metnin ve kelamın zikredilmesi ve hakikatin kulaktan kulağa aktarılmasıdır. Bu algı yalnızca Alevilikte değil Ortadoğu'daki dinsel tarikatlara ait tüm müziklerde ve hatta dünyevi şarkı ve türkülerde de mevcuttur: Türkü okumak, şarkı okumak, gazel okumak, deyiş okumak, hatta Kur'an okumak gibi.

Biz, etnomüzikolojide Kur'an'ın kıraatli, entonasyonlu ve makamlı okunuşu içerisinde var olan müziksel öğelerden dolayı, müziğin varlığını kabul ederiz. Bunun karşılığı olarak Orta Doğu'da, özellikle vokal/sözlü niteliği olan eserler için bestelemek (composition) yerine de yazmak kullanılmaktadır: Sanki işin içinde müzik yokmuş gibi kabul edilen bu algı, müzikal seslerin ve müzikal öğelerin kelama, yani ilahi söze kurban edilmesinden kaynaklanmaktadır. Okunan Hakk'ın kelamı, okunduğu yer Hakk'ın kitabı, yazan da Hakk'ın kendisidir ancak tasavvufta bunların hepsi Âdemin kendisidir.

Ozan: Ozan ya da şairin ezoterik yapıları içerisindeki en büyük özelliği, teoloji, sanat, mitoloji, tarih, din ve bilimlere manzumlar yoluyla akılda tutabilmesi ve bunları icra edebilmesi yeteneğidir. Dolayısıyla Yunan mitolojisi içerisindeki ilk ozanlar, bugünkü müzik kelimesinin de kökenini oluşturan dokuz ilham perisi ve Tanrıça olan "müz"lerdir. Ardından Orfeus gelir. Orfeus'un en önemli özelliklerinden biri ise ayin yöneticisi bir din adamı olmasıdır. Orfeus, gizem ayinleri olan Eleusius ve Dionysos misterlerini 7 telli liri aracılığıyla yönetmiştir. Anadolu'da ise ozan, yarattığı manzumlarına eşlik eden çalgısı, çoğunlukla da sazı aracılığıyla hem dinsel ve hem de dünyasal hayata ışık tutmakta, yalnızca derdi, elemi, aşkı işlememekte, manzumları aracılığıyla felsefe de yapmaktadır. Alevilikte 7 Ulu Ozan vardır.

Pisagoras(çılık): Yunan filozofu Pisagoras'ın (M.Ö. 570-495) felsefesine inananların gittiği yol. Pisagoras, Dionysos, Hermes ve Orfeus ezoterizminin bir devamı olarak sayılara, müziğe ve astronomiye ilişkin bir felsefi sistem ve tarikat kurucusu olarak adını bugüne kadar ulaştırmıştır.

Sayı Mistisizmi: Ezoterik öğretilerin en temel bileşenlerinden biri de sayı mistisizmidir. Sayılarla felsefi anlamda bu kadar çok uğraşılmasının birçok nedeni bulunur: Göksel hareketlerin astronomik seyrinden haberdar olmak, evrendeki oran-orantıyı bilebilmek, güneş takviminin en ince ayrıntısından haberdar olarak hem tarım yapabilmek hem de tarihi işaretleyebilmek, mimarlık/mühendislik gibi nedenlerle matematik, ezoterizmin zorunlu bir koşulu olmuştur.

Sayı mistisizminin müzikle, müzik sistemleriyle ilişkilendirilmesi ise, sayıların tamamıyla mistik/dinsel yönünü ortaya koymuştur. Bu noktada biz müzik-matematik-evren ilişkisini en fazla vurgulayarak bu ilişki üzerinden derin felsefe ve teoloji yapan filozofun Pisagoras olduğunu görmekteyiz.

Alevi felsefesinde de sayılara yüklenen kutsiyeti görmekteyiz. Bu kutsiyet, sayıların deyiş, semah ve gülbanklarda sıklıkla zikredilmesi ile de görünür. 3'ler, 40'lar, 7'ler, 12'ler, 17'ler, 40'lar, 99 Esma-ül Hüsnâ vb. ... diye uzayan bir sayı mistisizmi, anlamlarının çözülebilmesi ve araştırılması için, çok kadim dönemlerden bugüne bizleri beklemektedir. Ayrıca ölüm hayırlarının da

üçünde, yedisinde, yirmisinde (yarı kırk), kırkında, elli ikisinde ve senesinde (üç yüz altmışaltı) verilmesi, hep sayı mistisizmi ile ilgilidir.

Sema(h) (İlahi Dans): Tüm İslam ve Yakın/Uzak Doğu Sufiliğinde tanrısal sevgiyi betimleyen bu tür ilahi danslara yer vardır ve Anadolu'daki sema, semah ya da aynı düşüncenin kastyyla yapılan ve Sünni tarikatlarda adına 'zikir' denen bu ilahi dans, ortak bir dünya algısının bu topraklardaki izdüşümüdür. Hem evreni ve göğü hem dünyanın döngüsellliğini hem de sevgiyi ve aşkı betimleyen bu dans, Alevilikte en bariz anlamıyla Kırklar söylencesini işitsel ve görsel anlamda resmetmektedir.

Sufizm: Kelime, Latince kökenini "hüner, marifet, bilgelik" gibi anlamlara gelen sophia sözcüğünden alır. Sözcüğün İngilizce versiyonu sofi, Arapça versiyonu ise sofudur. Sufizm, ezoterik/Batını felsefenin İslam'daki adıdır. Tanrı, insan ve doğa sevgisini içselleştirerek yaşamına alan ve yalnızca kuramsal bir kavrayışta bırakmayarak bu felsefeyi uygulamaya geçiren kişiye sufi, bu düşünce akımına sufizm denir.

Telli Kur'an: Telli Kur'an, sazı ifade eder. Bu ifade, sazın dinsel/ilahi yönüne vurgu yapmak için kullanılır, çünkü bu çalgı yalnızca dünyevi değil dinsel bir amaç için de kullanılır. Dolayısıyla sazı üç kez öperek cem içi ya da cem dışı müzik icrasına başlanması da saza, müziğe, kelama, dolayısıyla güzele ve iyiye atfedilen değere yöneliktir.

İnsan, telli Kur'an aracılığıyla kelamı müzikle icra ederek seslendirir. Ene-l Hakk düşüncesine göre bu dinsel kelamı yazan ve okuyan yine insanın kendisidir (Kur'an-ı natık-konuşan Kur'an) ve bunu telli Kur'an'dan okur. Başka bir deyişle Alevilikte telli Kur'an, Ene-l Hakk düşüncesine göre metaforize edilerek kitab-ül Kur'an'ın yerini alır.

KAYNAKÇA

- ADORJAN, Imre. (2004). "Mum Söndürme İftirasının Kökeni ve Tarihsel Süreçte Gelişimiyle İlgili Bir Değerlendirme". Alevilik. Ed: İsmail Engin-Havva Engin. İstanbul.
- ARİSTOTELES. (2001). "Poetika". Çev: İsmail Tunali. İstanbul.
- BOLAY, Süleyman Hayri. (1990). "Felsefi Doktrinler Sözlüğü". Ankara.
- BURKERT, Walter. (1999). "İlkçağ Gizem Tapıları". Çev: Sina Şener. Ankara.
- CAN, Alper. (2015). "Antik Çağ Sözlüğü". Bursa.
- ÇINAR, Erdoğan. (2004). "Aleviliğin Gizli Tarihi". İstanbul.
- DOĞAN, D. Mehmet. (2008). "Büyük Türkçe Sözlük". İstanbul.
- ERHAT, Azra. (2008). "Mitoloji Sözlüğü". İstanbul.
- FLORAMO, Giovanni. (2005). "Gnostizm Tarihi". Çev: S. A. Baş, B. Baş. İstanbul.
- GAZALİ, İmam. (1993). "Bâtınlığın İç Yüzü". Çev: A. İlhan. Ankara.
- GENER, Cihangir. (2002). "Ezoterik-Batını Doktrinler Tarihi". İstanbul.
- KRANZ, Walther. (1984). "Antik Felsefe". Çev: Suad Baydur. İstanbul.

- MEVLANA. (1991). "Mesnevi". Çev: Veled İzbulak. İstanbul.
- MUSTAN DÖNMEZ, Banu. (2006). "Müziğin Anadolu Tasavvufundaki 'Aşk', 'Ateş' ve 'Yanma' Metaforları Bağlamındaki Algılanışı ve Performansı". Folklor / Edebiyat Dergisi, Cilt. 12, S. 48, s. 329-340.
- MUSTAN DÖNMEZ, Banu; KILINÇER, Zafer (2011a). "Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı". İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt. 1/ S. 1, s. 101-113.
- MUSTAN DÖNMEZ, Banu; KILINÇER Zafer (2011b). "Müzik Sözcüğünün Dışıl Etimolojisi: Antik Yunan Mitolojisinde Dokuz Musalar", İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi Kadın Sempozyumu Özel Sayısı, Cilt 1, S. 1, s.29-37.
- ONG, Walter J. (2003), "Sözlü ve Yazılı Kültür". Çev: Sema P. Banon. İstanbul.
- OXFORD ANTİKÇAĞ SÖZLÜĞÜ (2013), Editör: M. C. Howatson. Çev: Faruk Ersöz. İstanbul.
- PLATON. (1992). "Devlet". Çev: S. Eyuboğlu, M. A. Cimcoz. İstanbul.
- TÜLEK, Fisun. (1998). "Efsuncu Orfeus: Orfeus, The Magician". İstanbul.
- OXFORD DICTIONARY. (2004). Ed. By. Sally Wehmeier. Oxford.
- REDHOUSE DICTIONARY (2003), "İngilizce-Türkçe Sözlük". Ed: Serap Bezmez. İstanbul.
- www.osmanlicaturkce.com. Erişim: 02.05.2016
- <http://musesax.com/muses/>. Erişim: 26.11.2016
- <http://www.ancient-origins.net/history-famous-people/thoth-hermes-trismegistus-and-his-ancient-school-mysteries-002676>. Erişim: 06.11.2016
- <http://astrotheologyradio.com/latest/the-book-of-thoth/>. Erişim: 06.11.2016
- <http://www.ancient-origins.net/history-famous-people/thoth-hermes-trismegistus-and-his-ancient-school-mysteries-002676>. Erişim: 06-11-2016
- <https://nazenin.wordpress.com/2006/12/02/bektasi-nefesleri-azbi-baba-ve-genci-veya-genc-abdal/>. Erişim: 11-12-2016.

